

УДК 347.96

О.І. ПОТИЛЬЧАК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України

НАЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ СУДОВОГО УПРАВЛІННЯ

Ключові слова: функція, повноваження, компетенція, мета, соціальні системи

В умовах визначення Україною свого вектору розвитку, спрямованого на досягнення загальноєвропейських стандартів в усіх сферах буття, видається важливим виявити загальні закономірності та специфіку розвитку і функціонування судових систем держав, в тому числі, в сфері судового управління, оскільки сьогодні не існує в рамках РЄ, ЄС єдиної моделі судового управління, але вже визначені загальні принципи, яким має відповідати національна система судів у демократичній державі.

В науковій літературі висловлені різні погляди про шляхи досягнення реальної незалежності судів. Зокрема, не вщухають дискусії про розбалансування судової системи через певну невизначеність суб'єктів судового управління, невідповідність правосуб'єктності Вищої ради юстиції в Україні загальноприйнятим європейським стандартам, створення системи вищих спеціалізованих судів та ін. Не знаходять однакової відповіді питання про межу відновлення конституційного статусу Верховного Суду тощо. Водночас науковці та практики справедливо зазначають про відродження суддівського самоврядування, в тому числі про їх місце та роль у належному забезпеченні судів як умови досягнення незалежності судів. У пошуках відповіді на зазначені питання важливим є аналіз досягнень і помилок нормативного регулювання крізь призму знань про державне управління та з урахуванням методів дослідження соціальних систем.

Науковий аналіз проблем судового управління привертає і привертає увагу багатьох вітчизняних науковців і практиків. Серед них слід назвати В.Д. Бринцева, А.А. Стрижака, Д.М. Притику та ін., роботи яких слугували

відправною точкою для подальшого дослідження вказаних питань. Тому метою і завданням статті є визначення базових умов функціонування судової системи в демократичній державі через функціонально-структурні дослідження завдання суду та судової системи в цілому.

В науковій літературі зазначається, що питання судового управління в державах СНД, зокрема і в Україні, досліджені доволі фрагментарно і не запропоновано більш-менш внутрішньо цілісної і узгодженої теорії судового управління [1, с.252]. Інший дослідник зазначає, що питання судово-управлінських відносин не отримали будь-якого значного спеціального висвітлення як за радянських часів, так і з моменту здобуття незалежності Україною, а тому обговорення цих проблем має актуальне значення і новизну в теоретичній і практичній площині [2, с.34].

Енциклопедичні джерела визначають управління як функцію високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети [3, с.657]. Найскладнішою, ієрархічно організованою структурою управління відзначаються соціальні системи управління – визначальний атрибут будь-якого суспільства, який характеризує певну організацію суспільства. Оскільки державна влада в Україні має здійснюватись на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, тому судове управління, якщо її розглядати як вплив суб'єктів судової влади на певні об'єкти, необхідно визначити як різновид державного управління. Попри такий цілком логічний висновок в науковій літературі звертається увага на те, що серед науковців-дослідників цього питання немає єдності щодо можливості віднесення управління до форм реалізації влади.

Вказана теза, на перший погляд, цілком доречно щодо розуміння судового управління, оскільки судову владу реалізують професійні судді, водночас вони (при здійсненні правосуддя) забезпечені імунітетом від впли-

ву суб'єктів судового управління, тобто не мають бути об'єктами судового управління. Насправді такий висновок не дає відповіді на головне питання: яким чином функціонує система правосуддя якщо вона позбавлена управління (забезпечення інформаційних потоків, контролю тощо). З іншого боку, необхідно визнати, що вітчизняні вчені, зокрема В.Б. Авер'янов, Є.Б. Кубко, Н.Р. Нижник та інші вчені і практики доволі глибоко дослідили особливості вітчизняного державного управління в багатьох сферах діяльності держави [4]. Зокрема, один з дослідників державне управління визначає як цілеспрямовану, організуючу, регулюючу діяльність держави, що здійснює ці функції через систему органів і посадових осіб, з метою впливу суспільні процеси, поведінку і діяльність людей [5, с.9].

Звісно, таке узагальнене визначення державного управління не задовольняє на у пошуку відповіді про ознаки, характеристику судового управління. В цьому контексті виникає питання, чи можна досліджені концепції державного управління, в тому числі й загального характеру, екстраполювати на систему судової влади в Україні, судове управління. Відповідь може бути тільки одна – ні, оскільки визначальним принципом організації і діяльності системи судів загальної юрисдикції є незалежність і недоторканість суддів, вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється (ст.126 Конституції України). Власне в цьому полягає складність і певна нормативна невизначеність судового управління, нормативна невизначеність суб'єктів судового управління. Зокрема, закон визначає, що судову владу реалізують професійні судді шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур, з іншого боку, суддя, відповідно до закону, не є суб'єктом судового управління. Зазначена нормативна аксіома спонукала багатьох дослідників виокремити здійснення правосуддя від судового управління. При цьому судове управління, на думку авторів, має за своєю природою виключно організаційний характер, що не пов'язана із здійсненням правосуддя.

В свою чергу, таке розуміння управлінських відносин у галузі правосуддя надихнула одного з дослідників ці відносини визначити як свідомі, вольові, стійкі, організаційно-владні зв'язки, що складаються між уповноваженими посадовими і службовими особами органів чи судової влади та працівниками судової системи, а також іншими уповноваженими державою суб'єктами (державною судовою адміністрацією) в процесі здійснення діяльності з організації та забезпечення здійснення правосуддя в державі [2, с.35]. Отже неважко зрозуміти, що наведене визначення заперечує віднесення суддів, як носіїв судової влади, суди до суб'єктів судового управління. З іншого боку, заперечується існування судового управління при здійсненні правосуддя і, на нашу думку, головна вада такого формулювання поняття – це відсутність у формулюванні мети управління, а отже неможливості вести мову про оптимальну модель судового управління. Видається, що спроби визначити поняття судового управління та її характерні ознаки без аналізу і визначення функцій системи судів загальної юрисдикції позбавлені сенсу. Зокрема, загальновідомо, що функціонування соціальних систем, до яких безперечно відноситься система судів загальної юрисдикції, суттєво змінюється в процесі формування державності, зокрема, важливе значення для розвитку системи судів загальної юрисдикції і судового управління має форма правління в державі. Не будемо зайвий раз визначати переваги і недоліки парламентської чи президентської республіки або змішаної форми правління. Необхідно погодитись, що важливіше для характеристики держави як соціальної системи та його підсистем, в нашому випадку підсистеми судів загальної юрисдикції, є той чи інший політичний режим держави. В літературі аргументовано зазначається, що в умовах авторитарного режиму вплив держави на суспільство зводиться до приписів державних інституцій і є основним способом управління. Така держава не вимагає розвинутої правової системи, основні права і свободи, як правило декларуються, але гарантії і механізм

їх виконання відсутні. Авторитарний політичний режим продукує авторитарну національну правову систему. В умовах фактичного невизнання задекларованих прав і свобод людини, відсутності незалежного правосуддя судове управління зводиться до фікції, оскільки суб'єкти судової влади збігаються в одній особі або групі осіб, що визначають носіїв авторитарної влади.

В цьому контексті виникає питання про причини які продукують існування в літературі усталеного розуміння функцій судів тільки крізь призму здійснення правосуддя. Певною мірою відповідь на це питання знаходиться в площі нормативного визначення в ч.2 ст.2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що судову владу реалізують професійні судді (народні засідателі, присяжні) шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур. На перший погляд, наведена формула начебто обмежує функції суб'єктів судової влади тільки здійсненням правосуддя. Одночасно виникає питання іншого порядку: виокремлення функцій судів необхідно проводити лише в контексті нормативних положень законодавства України?

У пошуках відповіді на ці питання не можна не погодитись з думкою П.Ф. Карпечкіна, що класифікація функцій судів полягає не лише в аналізі нормативних актів, але й у дослідженні теорії функцій держави та суб'єктів державної влади [3, с.41]. Відсутність сталого сучасного теоретичного обґрунтування цих питань, обтяжується минулим спадком в цій сфері. Зокрема, в цьому випадку доречно згадати, що радянська правова доктрина взагалі заперечувала поділ державної влади та не визнавала існування судової влади. Незважаючи на конституційне визначення здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, реальних зрушень щодо кардинального зміцнення судової влади не відбувається. В цьому контексті допустимо говорити про інерційне відтворення законодавцем старих доктринальних поглядів на судову владу та зведення її функцій лише до функцій здійснення правосуддя.

Одночасно необхідно зазначити, що запропоновані у вітчизняній літературі різні підходи до розуміння правової природи функцій судів не дають відповіді про причини, що спонукали законодавця залучати до позначення певних правових явищ категорій, які не є правовими по своїй природі. Звісно, тут йдеться про поняття «функція». Видається, що в нашому випадку необхідно розглядати це питання в контексті функціонально-структурних аспектів дослідження соціальних систем. Для цього необхідно і допустимо розглядати функціонуючу систему судів як певну соціальну підсистему або систему.

В законодавстві «функція» певного суб'єкта знаходить свій вираз у визначеній його компетенції, повноваженнях. Але це не тотожні категорії, оскільки функції певного суб'єкта ширші наперед визначеної компетенції. Така взаємозалежність обумовлена метою і завданнями суду (ст.2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), виходячи з розуміння принципу детермінованості функціональної сторони соціальних систем її цілям і завданням, про що в літературі переконливо викладено і з чим необхідно погодитись [5, с.31]. З іншого боку, задекларована в Законі висока мета і завдання суду на певних історичних відрізках не завжди досягається і в цьому випадку допустимо говорити про реальні функції судів. Функції в наведеному випадку є виразом дійсної (існуючої) мети функціонування судів, а не ідеальної або віртуальної, незважаючи на те, що вона нормативно визначена в Законі і відповідає європейським стандартам правосуддя. Видається, що функціонально-структурні дослідження системи судів тільки крізь призму повноважень певних судів, як це роблять більшість вітчизняних дослідників, будуть завжди обмежені, оскільки такий підхід не повній мірі враховує критерії реально функціонуючої системи судів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брынцев В. Д. Теория и практика управления судом в правовом государстве : моног-

рафия / В. Д. Брынцев. – Киев : Юринком Інтер, 2010. – 440 с.

2. Стрижак А. А. Судове управління в Україні: Теоретичні основи і правове регулювання : монографія. – Ужгород : Патент, 2004. – 120 с.

3. Філософський енциклопедичний словник / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

3. Державне управління: теорія і практика /

за заг. ред. В.Б.Авер'янова. – Київ : Юринком Інтер, 1998. – 567 с.

4. Нижник Н. Україна – державне управління, шляхи реформування / Нижник Н. – Київ, 1997.

5. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / под общ. ред. Е. Б. Кубко. – Киев : Юринком, 1997. – 192 с.

Потильчак О. І. Національні моделі судового управління / О. І. Потильчак // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 273–276 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_49.pdf

Обґрунтовується необхідність дослідження функцій суду через залучення функціонального методу пізнання системи судів як певної соціальної системи. Пропозиція автора ілюструється на прикладах висновків окремих вітчизняних досліджень щодо визначення та систематизації функцій судів.

Потильчак А.И. Национальные модели судебного управления

Обосновывается необходимость исследования функций судов путем использования функционального метода познания системы судов как социальной системы. Предложение автора иллюстрируется на примерах выводов отдельных отечественных исследований об определении и систематизации функций судов.

Potylchak O.I. National Model of Judicial Administration

The necessity of the study of functions of courts by using the method of functional knowledge of the court system as a social system grounded. Author's proposal is illustrated by examples of individual domestic research findings on the definition and ordering functions of courts.